

۲۳۵۸۹۹۰

انتشارات ایران‌شناسی
IRANSHENASI PUBLISHING
شماره انتشار ۲/ ۲۳۶

سفرنامه

سرفردریک جان گلاسمید

«از بندرعباس تا مشهد از راه سیستان»

ترجمه: امید شریفی

سرشناسه : گلداسمید، فردریک جان. ۱۸۱۸ - ۱۹۰۸. Goldsmid, Frederic John
 عنوان و نام پدیدآور : سفرنامه سرفردریک جان گلداسمید (از بندرعباس تا مشهد از راه سیستان)
 ترجمه امید شریفی
 وضعیت ویراست : [ویراست ۲]
 تهران : انتشارات ایران‌شناسی. ۱۴۰۱.
 مشخصات نشر :
 مشخصات ظاهری : ۱۶۰ ص؛ ۲۱×۱۴ س.م.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۵۱-۶۶-۵
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : عنوان اصلی: Journey from Bandar Abbas to Mash-Had by Sistan.
 یادداشت : کتاب حاضر با عنوان سفرنامه‌ی سر فردریک جان گلداسمید : از بندرعباس تا مشهد
 از راه سیستان به توسط انتشارات ایران‌شناسی در سال ۱۳۹۵ منتشر شده است.
 یادداشت : کتابنامه: ص. ۱۵۱ - ۱۵۴.
 یادداشت : نمایه.
 عنوان دیگر : سفرنامه‌ی سر فردریک جان گلداسمید : از بندرعباس تا مشهد از راه سیستان.
 موضوع : گلداسمید، فردریک جان. ۱۸۱۸ - ۱۹۰۸. — سفرها — ایران
 موضوع : Goldsmid, Frederic John — Travel — Iran
 موضوع : سفرنامه‌های انگلیسی — قرن ۱۹.
 Traveler's writings, English -- 19th century
 ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۹۱۴ - ۱۳۴۴.
 موضوع : Iran -- History -- Qajars, 1779 - 1925
 ایران -- سیر و سیاحت -- قرن ۱۹-۱۴.
 ۲۰th century -- Iran -- Description and travel
 شناسه افزوده : شریفی، امید. ۱۳۵۴ - مترجم
 DSR1379
 رده بندی کنگره
 رده بندی دیویی : ۹۵۵/۷۲.۴۲
 شماره کتالیناسی ملی : ۹۰۹۵۷۱۱

انتشارات ایران‌شناسی
 IRANSHENASI PUBLISHING

سفرنامه سرفردریک جان گلداسمید «از بندرعباس تا مشهد از راه سیستان»

انتشارات ایران‌شناسی [ناشر] • امید شریفی [مترجم]
 بنفشه دادفر [ویراستار] • منیژه احمدی طهرانی [صفحه‌آرا و طراح جلد]

ISBN 978-600-8351-66-5

چاپ اول ۱۴۰۳ [ویراست نخست] • ۵۰۰ نسخه • چاپخانه صنوبر [چاپ، لیتوگرافی و صحافی]

تمام حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات ایران‌شناسی محفوظ است.
 هر گونه چاپ، تکثیر، ترجمه، بازنویسی، نسخه‌برداری، ترجمه و همچنین انتشار دیجیتالی،
 صوتی و... بدون اجازه کتبی از ناشر، ممنوع و قابل پیگرد قانونی است.

© Iranshenasi Publishing 2024

© کپی‌رایت ۱۴۰۳ انتشارات ایران‌شناسی

تهران-خیابان طالقانی، خیابان بهار شمالی، کوچه طباطبائی، پلاک ۶ واحد ۱
 کدپستی ۱۵۶۳۶۵۷۱۱ | تلفن: ۷۷۵۳۱۸۲۵ - ۷۷۵۳۹۸۵۹ | فکس: ۷۷۶۳۸۶۸۷
 www iran-shenasi.com | info@iran-shenasi.com

۲۰,۴۰۰,۰۰۰
 انتشارات ایران‌شناسی

فهرست

دیباجه‌ای بر ویراست نخست ۷

پیش‌گفتار ۹

بخش اول: تحلیل سفرنامه ۱۳

مقدمه ۱۳

ناصرالدین‌شاه، عهدنامه پاریس و مرزهای شرقی ۱۵

سرآغاز دو شقه‌شدن سیستان ۲۰

نقاط ضعف و قوت سفرنامه ۲۱

هم‌سفر با گلداسمید و همراهانش ۲۳

در دسرهای برافراشتن بیرق ۳۲

برج‌های چالش‌برانگیز در نصرت‌آباد و اطراف ۳۵

امیر علم‌خان، نخست‌الملک ۳۶

در دسر هدایا و مرزهای سیستان ۴۰

ورود نماینده افغانستان و همراهان به سیستان ۴۳

حاکمان لاش و جوین و چخانسور ۴۵

رفتار متغیر میرزا معصوم‌خان، نماینده ایران در حکمت‌آباد ۴۷

اختلاف هیئت‌های حکمت ایران، انگلیس و افغانستان و ۵۳

آثار قحطی خانمان‌سوز سال قبل در خراسان ۵۸

در خدمت شاهزاده حسام‌الدوله در مشهد ۶۵

حرکت دو هیئت به طرف تهران و حکمت بدون میرزا معصوم‌خان ۶۶

نتایج حکمت ۶۹

حکمت گلداسمید از نگاه سیاحان انگلیس ۷۰

یادداشت [بخش اول] ۷۳

بخش دوم: سفرنامه ۷۹

سفری از بندرعباس تا مشهد، از راه سیستان با شرحی از ولایت اخیر ۷۹

۸۱	بندرعباس تا کهنوج
۸۳	سال نو میلادی و اقامت در کهنوج
۸۸	در دوساری جیرفت
۹۱	ملاقات با مهمان‌دار در دولت‌آباد جیرفت
۹۲	عبور از میان کوهستان پر از برف جبالبارز
۹۳	قدرت حاکمان محلی رودبار و جیرفت
۹۵	توقف در بم
۹۶	مزارع سرسبز در فاصله بم تا فهرج
۹۷	در میان کویر و بیابان
۹۹	هوای بارانی و سرمای شدید
۱۰۱	رسیدن به سه کوهه، مرکز سیستان
۱۰۲	سیستان
۱۰۳	سیستان اصلی
۱۰۳	ویژگی‌های سیستان اصلی
۱۰۵	هامون
۱۰۶	بند سیستان
۱۰۸	ویژگی‌های آب‌وهوایی سیستان اصلی
۱۰۹	سیستان پیرونی
۱۱۱	از بنجار تا لاش و جوین
۱۱۲	پذیرایی احمدخان و حرکت به طرف ایران
۱۱۴	توصیف بیرجند و پذیرایی سرد خاندان علم
۱۱۶	در مسیری اکتشافی، به‌سوی قائن
۱۱۸	توصیف قائن از جانب اولین کاشفان غربی
۱۲۰	سایه ترس از ترکمن‌ها در مسیر قائن - بجستان
۱۲۳	عبور از مسیری با چشم‌اندازی عالی و زیبا
۱۲۴	ملاقات با مهمان‌داران در بجستان
۱۲۵	روستای یونسی و افسانه آن
۱۲۶	حرکت در میان دشت و بیابان ملال‌آور

- ۱۲۷..... استقبالی عالی به فرمان شاهزاده در تربت
- ۱۲۸..... پذیرایی عالی از سوی حاکم غیرشاهزاده تربت
- ۱۲۹..... حرکت در گذرگاه‌های کوهستانی بارانی
- ۱۳۰..... در مشهد
- ۱۳۴..... یادداشت [بخش دوم]

پیوست‌ها

- ۱۴۱..... نقشه مسیر سفر سرفردریک جان گلداسمید
- ۱۴۲..... نمایه اشخاص
- ۱۴۶..... نمایه اماکن
- ۱۵۰..... نام‌نامه
- ۱۵۱..... منابع

www.ketab.ir

دیباچه‌ای بر ویراست نخست

دکتر زرین کوب در مقدمه چاپ دوم کتاب دو قرن سکوت خویش، از قول عماد کاتب نقل می‌کند: «چنان دیدم که هیچ کس کتابی نمی‌نویسد؛ آلا که چون روز دیگر به آن بنگرد، گوید که اگر فلان سخن چنان بودی یا اگر فلان کلمه به آن افزوده می‌شد، بهتر می‌بود.»

کتاب سفرنامه سر فردریک جان گلداسمید (از بندرعباس تا مشهد از راه سیستان) چنین حکایتی دارد، بعد از چاپ اول، دوستان و خوانندگانی چند از روی لطف مواردی را یادآوری نمودند، مواردی که در موارد بسیاری درست و صحیح بود و مترجم را بر آن داشت تا کتاب را یک بار دیگر با دقت مطالعه نماید، در این بازخوانی مشاهده گردید که موارد متعددی اعم از کلمه و جمله نیاز به اصلاح دارد لذا در ویرایش جدید، جدا از نشانه‌های سجاوندی، جملات نامفهوم یا دارای عبارات اضافی اصلاح گردید. علاوه بر آن در این چاپ، به پیشنهاد ناشر اطلاعات و توضیحات مکمل متن، به صورت فضا‌های مشخص از زیرنویس به داخل متن منتقل گردید. امیدوارم این روش که جهت مطالعه راحت‌تر کتاب صورت گرفته است، مفید باشد.

شایان یادآوری هست که در این فاصله زمانی بعد از چاپ این سفرنامه، با کتاب‌ها و مقالات متعددی از گلداسمید از جمله کتابی خوانندنی راجع به کشیدن تلگراف در قسمت‌هایی از ایران برخورد نمودم که هنوز ترجمه نشده‌اند، امیدوارم این آثار هرچه سریع‌تر ترجمه و در دسترس عموم قرار گیرد تا قضاوت بهتر و منصفانه‌تری راجع به تقسیم مرزهای شرقی و شخص گلداسمید داشته باشیم.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از خوانندگان عزیز که عامل اصلی در تجدید طبع این کتاب هستند و همچنین از جناب آقای بختیاری مسئول انتشارات ایران‌شناسی قلباً سپاسگزاری نمایم.

امید شریفی

جیرفت، تابستان ۱۴۰۱

ورود پی‌درپی سفیران اروپایی به دربار تهران خود حاکی است که دیگر ایران فقط یک دولت آسیایی نیست، بلکه مهره شطرنج در سیاست جهانی است...

جورج ناتانیل کرزن

[سیاستمدار انگلیس در دوران ناصرالدین‌شاه]

پیش‌گفتار

سفرنامه‌ها به‌ویژه سفرنامه‌های افراد غیرمسلمان، دارای اطلاعات ناب و منحصربه‌فرد، برای شناخت جغرافیای تاریخی هر سرزمین بوده و می‌توانند به‌عنوان منبعی ارزشمند، در زمینه تاریخ ایران، به‌ویژه دوران قاجاریه (به دلیل فراوانی آنها در این برهه زمانی) نقش بسزایی ایفا نمایند و اطلاعات گرانمایی در زمینه اقتصاد، اجتماع، فرهنگ و سیاست ارائه نمایند.

سفرنامه‌ها در واقع تاریخ مردم عادی، از یک سو و از سوی دیگر به‌واسطه آنها، شناخت ما از تاریخ هر دوره کامل‌تر می‌گردد، نکته حائز اهمیت و قابل تأمل آن است که این منابع بسیار مهم، در میان مورخان چند، ناشناخته و توجه چندانی به آنها نمی‌گردد که نتیجه و حاصلی جز بدفهمی تاریخ را به همراه ندارد، این مورخان، تاریخ را به زندگی چند پادشاه خلاصه می‌کنند و جنبه‌های مختلف زندگی عامه مردم، (تاریخ‌سازان واقعی) را فراموش می‌کنند.

در این برهه زمانی به‌واسطه توجه روس‌ها نسبت به هندوستان، سرحدات ایران ارزش پیدا نمود و در نتیجه دولت بریتانیا نگران گردید. این دولت برای جلوگیری از فعالیت مأموران روسیه، عده‌ای از صاحب‌منصبان خود را به روش‌های گوناگون، راهی مناطق مختلف ایران نمود. تعدادی از این افراد ضمن پرداختن به اصل مأموریت خویش، با نگاهی جامع به جنبه‌های مختلف زندگی افراد واقع در خط سیر خود می‌پرداختند. بنابراین نوشته‌هایشان برخلاف جهانگردی که نگاهی گذرا به مناطق خط سیرش دراد، از دقت و اعتبار بیشتری برخوردار می‌باشد و

منبعی مهم و موثق برای شناخت دقیق‌تر تحولات تاریخی هر شهر و روستا به شمار می‌رود و باعث افزایش اطلاعات ما درباره تاریخ گذشته می‌گردد و در مواردی نیز تاریخ‌های سفارشی را به چالش کشیده و به بازسازی آنها می‌پردازد و طرحی نو در تاریخ‌نگاری می‌اندازد.

نویسنده سفرنامه، شخصی است که نخستین مدیر خطوط تلگرافی در ایران و بازیگر اصلی طرح تقسیمات مرزی شرق ایران، از جمله بلوچستان و سیستان بین سال‌های ۱۸۷۰ تا ۱۸۷۲ میلادی است. کثرت و تنوع آثار ایشان و اشاره به جنبه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی، جغرافیایی و دیگر حوزه‌ها، نشان از وسعت و عمق اطلاعات و همت و پشتکار ایشان دارد. همان‌طور که در این سفر مشاهده می‌گردد، ایشان از اغلب تحقیقات و مطالعات محققان و مورخان هم‌عصر و پیش از خود بهره گرفته است.

گلداسمید باوریت داشت، بدون توجه جدی به دعاوی ایران و افغانستان، با درایت و تدبیر طبق سیاست‌های انگلیس، راجع به اختلافات بین دو کشور، حکمیت کند. ایشان در اصل این حکمیت را پیش‌پا افتاده تلقی می‌نمود لیکن با آغاز مذاکرات معلوم گردید زمان اندک در نظر گرفته برای مذاکرات و دیگر مسائل، به سادگی تصورات ذهنی ایشان و همراهانش نمی‌بایست به قول «کرزن» کاری که در ظاهر در نهایت سادگی بود، بسیار سخت و دشوار گردید و سرانجام هم نتوانست هر دو طرف دعوی را راضی کند. این حکمیت فقط مرزها را مشخص نمود و از همان آغاز در حق‌آبه‌ای که به هر طرف می‌رسید، اختلاف وجود داشت و هنوز با گذشت نزدیک به صد و پنجاه سال، کماکان موضوعی حل نشده باقی مانده است. هر چند که در زمان کنونی از هامون فقط اسمی باقی مانده و این محل به کانون ریزگردها تبدیل شده و زایل را به آلوده‌ترین شهر جهان از نظر ذرات معلق ۲/۵ میکرومتری تبدیل نموده است و مهاجرت، بسیاری از روستاهای اطراف را خالی از سکنه کرده است.

در این سفرنامه ماجرای دو پاره شدن سیستان توضیح داده می‌شود، سرزمینی گسترده که قسمت‌هایی از آن طی این حکمیت به افغانستان واگذار شد. گلداسمید

سیستان را به دو قسمت، سیستان اصلی و فرعی (بیرونی) تقسیم کرد. سیستان اصلی را به ایران و سیستان بیرونی را به افغانستان واگذار نمود، امری که هر دو روزنامه‌نویس دولت ایران در این سفر، میرزا موسی‌خان و مهندس ذوالفقارخان کرمانی نیز بر آن صحه گذاشته‌اند. گزارش‌های این دو نشان می‌دهد، گلداسمید نقشی فراتر از یک داور و حکم داشته است و قصد ایشان جدا کردن بخش‌هایی از سیستان بوده که از دوران کهن به ایران تعلق داشته است.

در رابطه با این حکمیت، موارد قابل توجه و تأملی چند وجود دارد. ازجمله این موارد، تحلیل و بررسی این حکمیت از سوی افراد صاحب‌منصب و غیرصاحب‌منصب انگلیسی در همان سال‌ها و سال‌های بعد می‌باشد که هنوز با گذشت سال‌ها، ازجمله مهم‌ترین منابع در این زمینه می‌باشند، لیکن در ایران اسنادی بسیار اندک در این زمینه وجود دارد، گویی که این تقسیم مرز ربطی به ایران نداشته است. شاید بتوان این جمله معروف را تکرار نمود که از ماست که برماست. کمتر از چهار سال بعد از این سفر گلداسمید، «مک گرگر» دیگر مأمور انگلیسی در حالی که بیابان‌های یزد را می‌کاوید در ضرورت تحقیق به زیبایی می‌نویسد: «... از نظر مسئولان ایرانی، انگلیس‌های مسافرت شخصی مانند من هیچ اهمیتی ندارد. از هر کوهی که مایلی بالا بروی یا پایین بیا، آنها با تو کاری ندارند. تنها اتفاقی که ممکن است بیفتد این است که تو را در گروه انگلیسی‌های دیوانه قرار دهند...»^۱.

در این سفر گلداسمید و همراهان او برای اولین بار جایگاه قائن را که منابع و نقشه‌های پیشین، به عنوان مکانی در جنوب بیرجند مشخص نموده بودند، اصلاح کردند و نشان دادند که این شهر در حدود ۱۰۰ کیلومتری شمال بیرجند واقع شده است.

از آنجا که در قسمت‌هایی از این سفر، تیم حکمیت ایرانی، تیم انگلیسی به سرپرستی گلداسمید را همراهی می‌نمود و از تیم ایران ذوالفقارخان کرمانی و میرزا موسی‌خان مشیرالدوله نیز به ذکر اتفاقات بین منازل و توصیف جغرافیایی منازل پرداخته‌اند. بنابراین سعی شده است برای تطابق با نوشته گلداسمید، برخی از

نوشته‌های این دو در مقدمه و زیرنویس متن اصلی آورده شود تا خواننده راحت‌تر بتواند قضاوت کند.

مورخ برجسته محمود محمود، مقدمه کتاب ایران شرقی اوئن اسمیت و دیگران را که به وسیله گلداسمید نوشته شده است، در جلد سوم تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی، آورده است که بدون تردید مکمل این سفرنامه است.

مترجم سعی نموده است، کلیه عبارات و جملات کتاب، بدون کم‌وکاست و با رعایت امانت، به فارسی برگردانده شود. با این وجود اطمینان دارد، آنچه نوشته و ترجمه کرده، دارای نقص می‌باشد که امیدوار است با اظهار نظر از سوی عزیزان و صاحب‌نظران خواننده، برای چاپ‌های آتی برطرف گردد از جناب آقای امیرحسین بختیاری، جهت چاپ و نشر این اثر از طریق انتشارات ایرانشناسی، صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری می‌نمایم. امید آنکه حاصل کار، تا حدودی طبع مشکل‌پسند خوانندگان تدبیرمندان و دانش‌پژوه را ارضا نماید.

همی ترسم از ریشخند صاحب کار
که خار مغیلان به بستان فرستم

امید من است

تابستان ۱۳۹۵

یادداشت